

Nagy Róbert

Egy ügynök élete és lázadása a Balatonnál: a „Varga-akta”

A Balaton a Kádár-rendszerben kiemelt terepe volt az állambiztonsági megfigyeléseknek. A nyolcvanas években a nyaralóvendégek ellenőrzése mellett egyre nagyobb erőket mozgósítottak az ellenzék megfigyelésére. A balatoni nyaralókban nemcsak ellenzéki összejöveteleket tartottak, hanem számos esetben illegális nyomdát is működtettek. Mindezek bemutatásához kitűnő forrásként szolgál az Állambiztonsági Levéltárban fellelhető egyik ügynökakta. Az akta jelentéseinek feldolgozása során arra a kérdésre kerestem választ, hogy miért állt az ügynök érdekében az együttműködés, milyen hatékonysággal dolgozott, illetve hogy a jelentései milyen reakciókat váltottak ki az állambiztonságból. Lényeges kérdés az is, hogy a jelentések mennyiben tekinthetők az ügynök saját szellemi termékeinek, és mennyiben hatalom gyártotta szövegnek.

Kulcsszavak: állambiztonság, együttműködés, ellenzék, ügynök, szamizdat

A Balaton keleti kapujánál, Balatonakarattya és Kenese határában, a löszfalról leereszkedő dombok oldalában áll egy kétszintes faház. Kertjét két idős fa uralja, egy lombhullató és egy örökzöld, aombok alatt méteres gaz. A bejáráshoz vezető lépcső betonrepedéseiben fiatal fák nőnek. Az alsó szint sárga festése még tartja magát, az egyik ablak rácsai közé egy kifakult, „Eladó” feliratú kartonlap van becsúsztatva. A felső szint már erősen korhadt, a sötétszürke felületen hosszú tábla hült helye látszik. A nyolcvanas években ez a hely adott otthont a Kiskakukk étteremnek. Vendéglőse „Varga” fedőnéven jelentett a Veszprém Megyei Rendőrfőkapitányság III/III-as osztályának. A jelentéseit tartalmazó 291 oldalas dossziét 1983 júliusában nyitották meg, és 1988 októberében zárták le.

A veszprémi III/III-as osztály 1988-ban 104 fős ügynökhálózattal rendelkezett, amely az országos megyei átlag körülbelül kétszerese volt. A Balaton déli partját teljes egészében lefedő és hasonló népességgel rendelkező Somogy megyének mindössze 53 fős hálózata volt.¹ A hálózat mérete kitűnően tükrözte, hogy az adott körzetben az állambiztonság milyen potenciállal rendelkezett, mivel ők maguk is az ügynökhálózatot tekintették legfontosabb fegyverüknek.

Az állambiztonság által használt „hálózati személy” kifejezés jelentése lényegében megegyezik azzal, amit a köznyelv ügynöknek nevez. Saját meghatározásuk szerint a hálózat tagjai

...titkos együttműködés keretében vesznek részt a Magyar Népköztársaság védelmének erősítéséhez szükséges információk megszerzésében, a titkos operatív intézkedések végrehajtásában, a külső és a belső ellenség aknamunkájának felderítésében, megelőzésében és megszakításában.²

Ez a definíció rendkívül szabadon értelmezte, hogy milyen esetekben lehet a hálózati személyeket bevetni.

1 Összefoglaló jelentések az 1988-as évről: ÁBTL 1.11.6. (A III/III-as Csoportfőnökség rendezetlen iratai), 7. doboz, 328–673.

2 ÁBTL A-3036, „hálózat” szócikk (Gergely 1980).

Az állambiztonság az ügynökhálózatán kívül más fontos információs csatornákkal is rendelkezett; ezek közé tartoztak a hivatalos, a társadalmi és az alkalmi kapcsolatok. A velük való kapcsolattartást ritkán dokumentálták, jellemzően szóban kommunikáltak. Aki vezető munkakörben dolgozott valamely területen, annak bizonyos időközönként kötelessége volt tájékoztatni az őt felkereső állambiztonsági tisztet; ezek voltak a hivatalos kapcsolatok. A társadalmi kapcsolatok tagjai a „szocializmushoz való hűségből” önként vagy felkérésre folyamatos összeköttetésben álltak a szervekkel. Történetünk főszereplője, „Varga” jelentéseiben található olyan adat, amely valószínűsíti, hogy már a beszerzése előtt is szolgáltatott információkat, feltehetően társadalmi vagy alkalmi kapcsolatként. Beszerzése után „Varga” titkos megbízott (tmb.) lett, azaz „hazafias alapon”, vagyis a rendszerhez való hűségből vett részt az együttműködésben. A felirat jól mutatott az állambiztonsági kartonokon, ezért a kisebb-nagyobb kényszer hatására beszerezett hálózati személyeket is ezzel a címkével látták el. Mindez odáig vezetett, hogy a hetvenes–nyolcvanas években már a hálózat tagjainak több mint kilencven százalékát „hazafias alapon” foglalkoztatták (Takács 2019). Úgy tűnik, az állambiztonság szemléletére is hatást gyakorolt a rendszer egyik jelmondata: „aki nincs ellenünk, az velünk van”.

„Varga” 1944-ben Kecskeméten született, és mindössze tizenkét éves, amikor a neve bekerül az állambiztonság gépezetébe:

1957 május hó 9-én Jugoszláviából az amnesztia rendelet alapján hazatért 44 kiskorú személy, akikről csak névsort készítettünk, mivel jegyzőkönyvi kihallgatásukat értelmetlennek tartottuk.³

A kiskamasz „Varga” szülei biztatására vagy saját elhatározásából az 56-os forradalom után Jugoszlávián keresztül próbált disszidálni, ami nyilvánvalóan nem sikerült neki. A disszidálási kísérlet valószínűleg terhelő adatként szolgált, és jelentősen befolyásolta a későbbi beszerzés körülményeit.

Miután „Varga” hazatért Kecskemétre, úgy tűnik, visszailleszkedett; leérettségizett, és a jelek szerint hosszú időt töltött el a vendéglátóiparban. Amikor 1983-ban beszervezik, már családos ember.⁴

Azt nem tudjuk, pontosan hogyan szerezte meg „Varga” a balatonakarattyai Kakukk bérletét, mindenesetre szezonálisan, kora tavasztól késő őszig működtette a vendéglőt. A fennmaradó időt Kecskeméten töltötte, de a város csak néhány jelentésben szerepel. Az utasítások szerint az állambiztonság nem is várta el, hogy Kecskemétről jelentsen, a szezonon túli hónapokban pihentették. Ez kivételes kegynek számított, mivel a hálózati személyektől általában elvárták, hogy legalább havonta egyszer találkozzanak a tartótisztjükkel.⁵ A jelentésekben mutatkozó hiányt némileg pótolta, hogy „Varga” minden télen külföldre utazott, és az utazásokról részletes beszámolót írt. Aktája egy nyugat-németországi, egy ciprusi, egy ausztriai és egy amerikai út leírását is tartalmazza.

Az ügynök különösen korán, jellemezően reggel hat órakor találkozott a tartótisztjével, Molnár István rendőr őrnaggyal Siófokon. Az állambiztonsági gyakorlatban a találkozásokra általában presszót vagy vendéglőt választottak. Siófokon azonban ilyen korai órában még nem volt nyitva semmi a vasútállomás utasellátóján kívül, ami nyilván nem ideális helyszín egy leplezett találkozóra. Szóba jöhetnek még az állambiztonsági szervek által fenntartott titkos lakások is, ezekbe azonban kizárólag a legmegbízhatóbb hálózati személyeket vezették be, „Varga” is csak 1988-ban részesült ebben a megtiszteltetésben. A korszakban forgatott belügyi oktatófilmek és a tartótisztekkel készített riportok⁶ alapján úgy tűnik, hogy bizonyos esetekben találkozási pontként szóba jöhetett egy park, egy pad, egy vízparti helyszín, esetleg egy félreeső helyen parkoló kocsis is. A tavaszi és őszi látási viszonyokat is figyelembe véve ez utóbbit tartom a legvalószínűbbnek, ugyanis a találkozáskor a tartótiszt

3 ÁBTL, O-9621, „1957. IV. 2-án Jugoszláviából amnesztiával hazatért személyek”.

4 ÁBTL, M-41975, „Varga” 35. 131. 199.

5 „Személyes találkozó” szócikk (Gergely 1980).

6 Lásd ehhez a következő dokumentumfilmeket: Varga Ágota (rendező): *A tartótiszt* (2013); Papp Gábor Zsigmond (rendező): *Az ügynök élete* (2004).

rögtön el is olvasta a jelentést, és megbeszélte az ügynökkel. Ezek a beszélgetések alkalmat adtak arra is, hogy a tartótiszt tovább képezze, nevelje a hálózati személyt.⁷

„Varga” jelentéseinek egy része gépelt átiratként maradt meg, a nagy részük azonban az eredeti, kézzel írt formájában. A jelentések lábjegyzetében mindezt külön jelzem. A kézzel írt szöveget betűhű formában közlöm. A kézzel írott jelentések érdekessége, hogy magának a tartótisztnek, Molnár István őrnagynak a kézírása is megjelenik rajtuk, amikor a jelentéseket rövid értékeléssel látta el, esetleg kiegészítette a szóban elhangzottakkal és az ügynöknek adott utasításokkal. A jelentéseket tehát a tartótiszt társszerzőként jegyzi (Rainer 2008: 158). Vajon a társszerzőség mennyiben terjed át a „Varga” által írt részre? Milyen befolyást gyakorolhatott az ügynök gondolkodásmódjára a jelentéseket megrendelő állambiztonság? „Tényleg arról szólnak-e a jelentések, amit az ügynök megfigyelt?” (Farkas 2006: 147). Számos jelentés esetén rendelkezésünkre áll a kézzel írt és az átgépzelt forma is. Számomra úgy tűnik, hogy az átgépezés következtében nem torzult az információ, a szöveg azonban némileg tömörebbé és személytelenebbé vált.

Molnár István őrnagy hatása ott érhető a legkönnyebben tetten, amikor az utasításai beépülnek „Varga” szóhasználatába. Egy tipikus utasítás: „Tartsa a kapcsolatot az ellenzéki személyekkel, ismerje meg terveiket, elképzeléseiket.” Egyik korai jelentésében az ügynök a következőképpen jellemzi beszélgetőpartnerét: „Séner közeli ismerője a belső ellenzéknek. Ismeri azok terveit, elképzeléseit.”⁸ A tartótiszt feladat volt a hálózati személy továbbképzése is, ami olyan ismeretek, jártasságok és készségek kialakítását, illetve olyan politikai és erkölcsi belső indítékok megteremtését jelenti, amelyek alkalmassá teszik az ellenség elleni harcra.⁹

Minden jel szerint „Varga” is elsajátított néhány állambiztonsági fogást, például miként ellenőrizhető, hogy a szobánkban nem kutakodtak-e illetéktelen személyek. Nyugat-németországi útja során alkalmazta is a tanultakat: „az éjeli asztalon meghatározott helyre és módon letet orám nem úgy helyezkedett el, ahogy hagytam és közéje tet gomb ki voltak esve”.¹⁰ A beszámolóból egyértelműen látszik: az ügynök tudatában volt, hogy ellenséges területen jár, ahol ébernek kell lenni. Összességében úgy tűnik, „Varga” rokonszenvezett a nyugati világgal – ezt már a gyerekkori disszidálási szándék is világosan mutatta –, amit próbált titkolni a jelentéseiben, tehát Molnár őrnagy vélt elvárásainak megfelelően fogalmazott, és tudatában lehetett annak is, hogy az úti beszámolóit ellenőrizhetetlenek. Egészen másképp járt el, amikor a Kiskakukkbán tevékenykedett, és az ottani eseményekről jelentett. Joggal félhetett attól, hogy, miközben megfigyel, őt is megfigyelik, akár le is hallgatják. A félelme nem volt alaptalan.

Üzleti szempontból a Kiskakukk elhelyezkedése ideálisnak számított, hiszen a közelben, a parton volt a magyar néphadsereg egyik legnagyobb balatoni üdülőtelepe. A vendéglő könnyen elérhető volt azok számára, akik szerettek volna egy kicsit kiszabadulni a katonai légkörből, vágyakoztak a kapuőrökön túli világba. Ugyan piaci szempontból kedvező volt „Vargának” a néphadsereg közelsége, ugyanakkor a katonatisztek – munkájuk révén – „hivatalos kapcsolatként” gyakran adtak információkat az állambiztonságnak. Azaz „Varga” tarthatott attól, hogy ő maga is jelentés alanya lesz.

„Varga” jelentéseiben azonban csak elvétve találkozunk katonákkal. Az állambiztonságtól kapott feladata szempontjából fontosabb volt az étterem alatt futó 71-es főút. Az útról betérő vendégek nemcsak ételre vágytak, hanem szállást is kerestek. A jelentésekben megjelennek a leparkoló márkás nyugatnémet kocsik, amelyek utasai valutában számoltak, és sokszor nagyvonalúan felfelé kerekítve fizették ki a vendégéjszakákat. Az ügynök folyékonyan beszélt németül, ami lehetővé tette, hogy összebarátkozzon és hosszú távú kapcsolatokat építsen ki a nyugatiakkal. A környéken kiadó szobával, nyaralóval rendelkező tulajdonosok közül sokan lehettek „Varga” lekötöztetettjei.

7 „Hálózati személyek nevelése” szócikk: azt a célt szolgálja, hogy az ügynökök feladataikat becsületesen, politikai tisztánlátással, a haza iránti odaadással, kezdeményezőkésséggel végezzék. – Területei: politikai nevelés (célja: a politikai megbízhatóság kialakítása, erősítése, a szocialista hazafiság kibontakoztatása, megszilárdítása); erkölcsi nevelés (célja: a szocialista haza iránti elkötelezettség fejlesztése, a szocialista társadalom erkölcsi normáinak elfogadtatása) (Gergely 1980).

8 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1983. október 19-i jelentés. 30. (kézzel írt).

9 „Hálózati személyek képzése” szócikk (Gergely 1980).

10 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. január 4-i jelentés. 42. (kézzel írt).

Az állambiztonsági megfigyelés egyik legnehezebb része, amikor az ügynök egy fedőtörténettel – állambiztonsági kifejezéssel élve: legendával – keresi fel a célszemélyt, azaz meg kell magyaráznia, miért jár folyton az illető nyakára. „Varga” esetében erre semmi szükség nem volt, a célszemélyek házhoz jöttek. Feladatában rögzítették beszámolási kötelezettségét: „Jelentse, ha ellenzéki személyek keresik, jelentse a velük folytatott beszélgetés tartalmát, ill. benyomásait.”

A környékbeliekkel való kapcsolattartást tovább könnyítette, hogy a Kiskakukk valamiféle boltként is üzemelt. Az ügynök a Demszky családdal is így került szorosabb kapcsolatba. Demszky Gábor és a húga, Anna, valamint a szülők gyakran ugrottak át a közeli nyaralóból egy doboz cigarettáért, néhány üveg sörért. „Varga” beszerzésnek legfőbb oka Demszky Gábor fokozott megfigyelése lehetett.

Demszky 1981 óta „élvezte” az állambiztonság kitüntetett figyelmét, ekkor ugyanis egykori gimnáziumi évfolyamtársával, Nagy Jenővel megalapította az AB Független Kiadót. A kiadványok előállítása során primitív sokszorosítási eljárást használtak, az úgynevezett rámkázást,¹¹ amelyet Demszky lengyelországi utazásai során ismert meg. A kiadó hamarosan ontani kezdte az engedély nélküli irodalmat, a korszak kifejezésével élve a szamizdatot, szinte vetélytárs nélkül uralva a földalatti könyvkiadást. 1983 őszén Demszky Hírmondó néven illegális lapot indított. Az AB Független Kiadó alapítóinak útjai fokozatosan szétváltak. Nagy Jenő a Krassó György által plebejusnak nevezett szárnyhoz húzott (Csizmadia 1995: 63). Krassó a radikális megoldásban hitt, azaz nem vetette el a rendszer megdöntésének forradalmi eszközeit sem. Elveivel több egykori '56-os rokon-szenvezett. Demszky Gábor a gyakran Beszélő-körnek nevezett csoporthoz közeledett, amelynek tagjai inkább a rendszer fokozatos felszámolásában hittek.

„Varga” első jelentésében arról ír, hogy egy Kiskakukkhöz közeli nyaralóban ellenzéki összejövetelt tartottak, ahol vendég volt többek között Haraszi Miklós,¹² továbbá

...megjelent ott még egy idegen, kb. 40–41 éves, újságíró, budapesti lakos, akit politikai magatartása miatt már 1971-ben elítéltek. Az idegen szesziesitaltól befolyásolt állapotban „Éljen a Beszélő” megjegyzést tette.¹³

A Beszélő a nyolcvanas évek legismertebb szamizdat folyóiratának számított, az első száma 1981 decemberében jelent meg, és többé-kevésbé negyedévente követték egymást az újabbak. Szerzői elsősorban a háború után született „fiatal” nemzedékből kerültek ki. „Varga” 1983 szeptemberében írt jelentése szerint Demszky Gábor és Haraszi Miklós együtt tért be a Kiskakukkbba. Haraszi rábeszélte „Vargát”, hogy kapcsolódjon be a lap terjesztésébe, cserébe megígérte, hogy küld neki 10–15 példányt. Szóba került az is, hogy a Beszélő szerkesztői „írtak egy hivatalos kérelmet, amit az illetékes szervek megkaptak, hogy a Beszélőt hivatalos lappá tegyék. De arra választ nem kaptak.” A lapkérelem kedvező elbírálása – Aczél György visszaemlékezése szerint – ekkor nem volt teljesen reménytelen (Révész 1997: 336). 1983 őszén és 1984 tavaszán a Központi Bizottság titkáráként Aczél puhatolózni kezdett az ellenzék felé. Ebben a minőségében feladata volt, hogy

...állítsa meg és fordítsa vissza a szellemi élet ellenzékiesedésének, a hatalomtól való elidegenedésének folyamatát. Aczél a rendelkezésre álló rövid időben sok részfeladatot teljesített, részben vagy egészben kikapcsolt a hatalom elleni játékból személyeket, intézményeket, orgánumokat, de a szellemi közeget nem változtathatta meg, a közegellenállás növekedésének, a hatalom hitelvesztésének folyamatát nem fordíthatta vissza (Révész 1997: 337).

11 Lásd rámkázás. Első lépésként írógéppel a hártyavékony stencilpapírba belelyukasztották a kívánt szöveget, majd az elkészült stencilt felragasztották a fakeretre feszített szitavásznonra. A tulajdonképpeni nyomtatás abból állt, hogy egy lehúzófával átréselték a festéket a stencilpapír lyukain. Egy stencilpapír 500–1000 nyomatot is kibírt.

12 Haraszi Miklós (1945) író, újságíró, 1970-ben diplomázott az ELTE magyar-filozófia szakán, de rendszerkritikus diákmozgalmak szervezése miatt csak marósként tudott elhelyezkedni. Munkásélményeiből született a *Darabbér* című könyv, amely újra kiváltotta a hatóságok haragját. A Beszélő című szamizdat folyóirat szerkesztője, az SZDSZ egyik alapítója.

13 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. május 14-i jelentés. 5. (gépelt átirat)

Kádárék örömmel nyugtázták, hogy a számukra vállalhatatlan '56-osok és a demokratikus ellenzék fiataljai kezdetben nehezen találták meg a közös hangot. Azonban 1983-ban a helyzet fokozatosan megváltozott, így a hatalommal való esetleges kiegyezés esélye is rohamosan csökkent. A Beszélő tavaszi számában születésnap interjút közölt az '56-os forradalom egyik kulcsfigurájával, az akkor 50 éves Rácz Sándorral. A döntő áttörést azonban az októberi szám hozta, amelyet teljes egészében a forradalomnak szenteltek (Csizmadia 1995: 271–76).

A Beszélő nem volt könnyű olvasmány, a szerzők bátran használtak latin és görög eredetű kifejezéseket, a cikkek gyakran szakmai jellegűek, szociológusok, filozófusok, közgazdászok írásai. Maguk is tisztában voltak azzal, hogy írásaik az értelmiség egy szűk körének szólnak, ugyanakkor szerették „kikérdezni” azokat, akik a lap és annak készítése, terjesztése iránt feltűnő érdeklődést mutattak. Kíváncsian hallgatták, hogy mi az illető véleménye a cikkekben kifejtett gondolatokról. Ezeket a vizsgakérdéseket „Varga” sem úszhatta meg, valószínűleg nagyon gyenge osztályzatot kapott.¹⁴ Kézzel írt jelentéseinek helyesírása szemléletesen tükrözi iskolázottságát:

Rácz Sándorral aban álapodtak meg a legutobi tárgyalásuk során minél töb funkcioba lévő komonistákal tárgyalni kel anak érdekében, hogy a legbelső elképzeléseket is megismerjék.¹⁵

Talán ez is hozzájárul ahhoz, hogy „Vargának” az 1983 őszén még ígéretesnek induló kapcsolata a demokratikus ellenzékkel a következő évben sorvadni kezdett. 1985-re Demszky Gáborhoz fűződő viszonya odáig hanyatlott, hogy csak másodkézből tudta meg, hogy Demszky időközben megházasodott.¹⁶ Pedig „Vargától” ez az év fokozott éberséget kívánt volna.

1985 februárjáig a Beszélőt Orosz István és felesége nyomtatta egy dunabogdányi parasztházban, azonban a Hírmondóban megjelent cikke miatt Oroszt nyomozás alá vonták, így a nyomdának költöznie kellett (Orosz 2001: 62–68). A nyomda hosszas vándorútja során két esetben is Balatonakarattyán kötött ki. Először 1985 őszén Sulyok Miklós¹⁷ Balaton-parti nyaralójában talált otthonra, ahol a Beszélő mellett a Hírmondót is készítették. A történetről Demszky Gábor a következőképpen számolt be a rendszerváltáskor:

...a pártüdülő szomszédságában lévő nyaralót ellepte a szívópapír, [Sulyok] Miklós főzött, éjjel-nappal tekertük a gépet, dolgozott a család. Lehúzott redőnyök mögött szorgoskodtunk napokon át. Amikor a délelőtti bevásárlásból hazatérve azzal állított be S. M., hogy rendőrautó áll a szomszéd nyaraló előtt, először azt gondoltuk, hogy szokás szerint ugrat bennünket. Miklós kiment a házból, majd azzal tért vissza, hogy az autó már a mi kapunk előtt vesztegel. Az újság félig kész példányaival nem volt mit tenni, menekítésre gondolni sem lehetett. De a gépet, a beszerezhetetlen portékát menteni kellett. ... A telek végén nádas, az általvezető deszkapalló a nyílt vízre szalad. Dermesztő hideg volt a víz, október utolsó napjaiban jártunk. Néhány parti telek mellett elhaladva, a nádason átgázolva egy épülő nyaraló állványzata alá dugtam a tekerőt. Mire visszaérkeztem a rendőrautó odébbállt. Éjszaka tovább folytattam a munkát, de másnap hajnalban a jelenet a vízbe gázolással együtt megismétlődött. Napok múltán a szomszédoktól tudtuk meg, hogy a rend éber őrei egy betörés ügyében nyomoztak.¹⁸

14 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1983. szeptember 20-i jelentés. 20. (kézzel írt).

15 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. május 14-i jelentés. 152. (kézzel írt).

16 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. június 12-i jelentés. 170. (kézzel írt).

17 Sulyok Miklós (1948) matematikus. 1980-ban feltartóztatták a repülőtéren, amikor Lengyelországba készült a Szolidaritáshoz, ezután eltávolították a munkahelyéről, az Akadémiai Kutató Intézetből. A rendszerváltásig fordítással és szamizdat kiadványok nyomtatásával foglalkozott, valamint alkalmi munkából élt.

18 Demszky Gábor: Szamizdat '81-89. AB-Beszélő.Bp. 1990. 512.

A következő évben a titkos nyomda először Zamárdiban, majd ismét Balatonakarattyán üzemelt. A nyomdászok ebben az évben egy hiánypótló munkával készültek a forradalom harmincéves évfordulójára. Bill Lomax „Magyarország 1956” című könyvét Krassó György fordította és látta el értékes megjegyzésekkel. A könyv elkészítésének nehézségeiről Demszky Gábor felesége, Hodosán Róza részletesen ír visszaemlékezésében:

Ekkoriban már több nyomda is működött az országban, ahol pénzért, feketén hajlandók voltak ezt-azt kinyomtatni, de erre a könyvre egyetlen nyomdász sem mert vállalkozni: már maga a cím is elrémisztette őket. Különös volt látni, milyen félelmet képes kiváltani egyetlen évszám... Elhatároztuk, hogy mi magunk nyomtatjuk ki a könyvet az új nyomdagéppel ... Nem csak a Lomax-könyvet csináltuk akkor, hanem a Beszélő soron következő számát is. Ezúttal Zamárdi lett a nyomtatóhely, rengeteg szállítanivaló akadt, nagyon nagy mennyiségű papírra volt szükségünk, több fuvarra kellett megtenni. ... A munkát még nem fejeztük be, amikor vissza kellett adni a házat. Átköltöztünk Akarattyára, Gábor szüleinek kicsi faházába. Útközben eltörött a Trabant tengelye, de azt is megúsztuk lebukás nélkül. Végül András, Gábor és én fejeztük be a könyvkötést, s a forradalom harmincadik évfordulójára kihoztuk Bill Lomax könyvét. Terjesztőink jelentős tételben kértek belőle, s a butikban¹⁹ is nagy keletje volt. Ez lett a legsikeresebb kiadványunk, annak ellenére, hogy a betűk szinte olvashatatlanul aprók voltak (Hodosán 2004: 157, 159).

A nagy sürgés-forgás „Vargának” is feltűnt, mert Demszky Gábor kétévnyi szünet után újra felbukkan a jelentésekben.

Demszki miután nálam megvacsorázott vet egy üveg pezsgőt s üveg helikon sört, amit elvit magával, és közölte, hogy eből a Rajk is iszik, eből arra következtetek, hogy többen is voltak a nyaralóban. Én erre nem számoltam sem a kiadott italér.²⁰

Másfél hónappal később Demszky Gábor újra megjelent egy kisebb társasággal, amelynek tagjait „Varga” nem ismerte. Demszky büszkén adta át az ügynöknek a Beszélő legújabb számát, amely az „1956-os magyar forradalom emlékének adózik, korabeli dokumentumok, interjúk, személyes vallomások, visszaemlékezések közlésével.”²¹

„Varga” már egy éve jelentett a Beszélő-kör tagjairól több, de inkább kevesebb sikerrel, amikor 1984-ben, egy augusztusi délutánon megjelent a Kiskakukokban egy „ellenséges személy, [aki] külföldi ellenséges személyekkel vagy szervezetekkel tart fent kapcsolatot”²²

Legalább is így jellemezte a tartótiszt a jelentés végén dr. Mizsei Bélát. Ez az állambiztonsági sablonszöveg a „nagy fogás” szinonimája lehetett. Ebben a jellemzésben jól tetten érhető az, hogy fentről Molnár őrnagyra is komoly nyomás nehezedett. Igyekezett felnagyítani valakinek a jelentőségét, akinek akkor még a nevét sem tudta.

„Varga” csak látásból ismerte dr. Mizsei Bélát, aki mindössze néhány percnnyire lakott az étteremtől. Mizsei 1956-ban a mezőkövesdi forradalmi munkástanács meghatározó tagja volt. A forradalom leverése után halálra ítélték, majd az ítéletet másodfokon életfogytiglanra enyhítették, 1963-ban az általános amnesztiával szabadult. Jogásként nem dolgozhatott, így kertészként helyezkedett el.

19 Az engedély nélküli kiadványokat a készítőik gyakran a saját lakásukon árulták, felvállalva a mások által előállított szamizdat terjesztését is. Ezeket az árusítóhelyeket nevezték butiknak. Butikot létesített a lakásán többek között Krassó György, Demszky Gábor és Nagy Jenő is. A leghíresebbet ifj. Rajk László működtette az 1980-as évek első felében, de a Rajk-butikot az állambiztonság 1984-re ellehetetlenítette, felszámolta.

20 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1986. szeptember 18-i jelentés. 241-242. (kézzel írt)

21 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1986. november 3-i jelentés. 250. (gépelv átírat)

22 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. augusztus 14-i jelentés. 88. (kézzel írt)

Mizsei gyorsan túllépett az ismerkedés kötelező körein, és már az első beszélgetéskor szoba került egy, a birtokában lévő titkos hangszalag, amelyen Maléter Pál egyik volt helyettese mond beszédet. „Varga” meggyőzte Mizseit, hogy a felvételt nála játsszák le, így az állambiztonságnak volt ideje, hogy lehallgató készülékeket szereljen be. Az eredménnyel azonban nem voltak megelégedve, mert a tartótiszt később is szorgalmazta, hogy szerezze meg valahogy a kazettát.²³

Hamarosan kiderült, hogy Mizsei más kincseket is őriz. „Mizseinél több rendszerelenes anyag található, így magnó szalagok és egyéb irodalmak. ... Ezeket az irományokat Akarattylakásán az udvaron lévő nyári konyhába tartja.”²⁴ Ugyanezen az őszön szoba kerül még egy kazetta, meglepő tartalommal: „Dr. Mizsei Béla birtokában van egy állítólag Svájból származó magnókazetta, amely Nagy Imre és Maléter Pál volt honvédelmi miniszter peranyagát tartalmazza.”²⁵ Azonban semmi nyomát nem találtam annak, hogy ez utóbbi kazettára az állambiztonság bármit is reagált volna. Még csak egy hónapja ismerték egymást, amikor Mizsei az ügynököt bizalmasan magához vonta, és a jelentés szerint a következőket javasolta:

Kapcsolatunk legyen mély, de mások előtt csak felületesnek lásson. Kért, hogy ha valaki olyan személy van az üzletben, azt közöljem vele virágnyelven. Pl. kezdjem azzal, hogy milyen zöldségfélére van szükségem. Ő abból érteni fog és másoknak sem feltűnő, mert tudják róla, hogy kertészkedik.²⁶

Mizsei sűrűn látogatta „Vargát”, így a jelentenivalók úgy megsokasodtak, hogy hetente kétszer is találkozott Molnár őrnaggyal. Innentől kezdve Mizsei lett „Varga” elsőszámú célszemélye, és ez így is maradt ügynöki pályafutásának végéig. Jelentéseit gyakran megküldték a Szolnok Megyei Rendőrfőkapitányságnak, ahol Mizsei állandó lakhelye volt, és ahol a teleket töltötte. Minden valószínűség szerint „Varga” is hozzájárult ahhoz, hogy dr. Mizsei Béla 1984 végére „F dossziés személy”, vagyis „különösen veszélyes elem” lett.²⁷ 1985-ben körülbelül 2000 személy tartozott ebbe a megfigyelési kategóriába (Tabajdi & Ungváry 2009: 184). Mizsei Béla kiterjedt kapcsolati hálójában szép számmal akadtak '56-os elítéltek.

Többek között elmondta nekem, hogy Dr. Krassó György az ellenzékiek esze, aki neki személyes jó barátja. Vele rendszeresen konzultál. Tőle tudja, hogy az ellenzékiek anyagi gondokkal küzdenek és minden támogatást szívesen fogadnak, akár pénzben, vagy egyéb anyagiakkal.²⁸

Az állambiztonság bejegyzésével, a mélyebb beépülés érdekében „Varga” felajánlott „2 köteg” papírt és kétezer forintot. A papír esetében Molnár őrnagy abban reménykedett, hogy az nyomravezető lehet: „Tudja meg, hogy juttatja el azt az ellenzékieknek, esetleg hova. Adott esetben ajánlja fel kocsiját az elszállításra.”²⁹ Mizsei azonban rövidre zárta az ügyet, szalonasütést rendezett a kertjében, ahova meghívta Demszky Gábort is, és ott átadta neki a Krassó felhívására összegyűjtött támogatásokat. „Varga” meglepetten vette tudomásul, hogy őt nem hívták meg.³⁰

23 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. augusztus 14-i jelentés. 95. (kézzel írt)

24 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. szeptember 5-i jelentés. 103. (kézzel írt)

25 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. november. 5.-i jelentés. 116. (gévelt átírat)

26 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. szeptember 10-i jelentés. 105. (gévelt átírat)

27 (F) Figyelő dossziés személyek: A társadalomra veszélyes, ellenséges személyek ... akik a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjével szemben a fellépés lehetőségét latolgatják, várhatóan fellépnek, magatartásukkal tényleges veszélyt jelentenek társadalmi rendszerünkre. (In.: A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 3. számú PARANCSA. Budapest, 1984. február 23.)

28 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. szeptember 10-i jelentés. 105. (gévelt átírat)

29 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. szeptember 17-i jelentés. 109. (gévelt átírat)

30 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. szeptember 20-i jelentés. 110. (kézzel írt)

Mizsei „kebelbeli barátságban” volt az '56-os Rácz Sándorral, aki korábban interjút adott a Beszélőnek. Rácz és Mizsei mély beszélgetéseik során „értékelték az adott politikai helyzetet”. A jelentések szerint „Varga” sosem találkozott Ráczcal, de Mizsein keresztül képet kapott a beszélgetéseikről. Rácz és Mizsei között gyakran terítékre került az '56-osok szerepe az ellenzéken belül: ...a baloldali ellenzék Rajk és társai csak kizárólag neperek, arra jók, hogy csináljanak valamit a hivatalos politikával szembe. Egy adott esetben ugyanis mi veszük át a hatalmat.³¹

A következő hónapban Mizsei

...Rácz Sándorral kapcsolatban annyit közölt, hogy a „külön utasok” körében megnőtt a szerepe és annak következtében egyenes utasítási lehetősége van Demszki Gábor és társai felé is.³²

Később egy tihanyi kirándulás során Mizsei továbbfűzte a gondolatmenetet. Miközben „Vargával” a kocsiban utaztak, az apátság felé sétáltak, egy presszóba beülve iszogattak:

Rajkék jók lesznek eszköznek, és megcsinálják az utat nekünk. Mi majd át vesszük a hatalmat. Mizsei hosszasan fejtegette, hogy minden jó, ami a jelenlegi hatalom ellen irányul, és nekünk azt támogatni kell.³³

Mizsei Béla egyik volt salgótarjáni rabtársa mindössze néhány percnyire lakott a Kiskakukktól, és üzleti szempontból veszélyes konkurenciát jelentett „Vargának”.

Vigh Gáborral kapcsolatban szeretném jelteni, hogy társadalmi veszélyességét fokozza, hogy lakásán illegális borkimérőt tart fenn, és a hozzá járó személyek előtt nyíltan hangoztatja politikai meggyőződését.³⁴

A nyomaték kedvéért „Varga” két hét múlva újra előveszi a témát, és jelentését teljes terjedelmében Vigh Gáborról írja:

...zug-borkimérőjébe sokan járnak. Közöttük többen a Honvéd üdülőben dolgoznak, katonatisztek vagy polgári alkalmazottak. Sajnos név szerint nem vagyok köztük ismerős. Annak már voltam fültanúja, amikor ott belső témákról, katonai dolgokról beszélgettek. Polgári személyek, köztük külföldi, nyugati turisták is megfordulnak nála.³⁵

Vigh Gábor zug-borkimérőjét az állambiztonság nem hagyta szó nélkül. Utasították „Vargát”, hogy „név szerint jelezze a Vigh Gáborhoz járókat”, és felküldték a jelentését a BM III/IV-1. Osztálynak, vagyis a katonai elhárításnak. Ezen a ponton közel kerülünk annak megértéséhez, hogy „Vargának” miért állt érdekében az állambiztonsággal való együttműködés. Az ügynöknek fontos lehetett, hogy a környék vendéglátásának és az ahhoz szorosan kapcsolódó szállásfoglalásnak a Kiskakukk legyen a kizárólagos központja. Úgy gondolhatta, hogy az itt-ott felbukkanó illegális konkurenciával szemben csak egy hatékony szövetségessel a háta mögött veheti fel a harcot. A Veszprém Megyei Rendőrfőkapitányságnál erősebb szövetségest keresve sem találhatott volna.

A Balatonnál a vendéglátóipar egy jelentős része már a Kádár-rendszerben is a szürke zónában működött. „Varga” remélhette, hogy együttműködésével az üzletmenetben előforduló kisebb ügyeskedései felett a rendőr-

31 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. április 10-i jelentés. 142. (kézzel írt)

32 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. május 14-i jelentés. 154. (géptelt átirat)

33 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1986. május 14-i jelentés. 224-225. (géptelt átirat).

34 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. november 5-i jelentés. 116. (géptelt átirat).

35 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. november 19-i jelentés. 123. (géptelt átirat).

ség szemet huny. Az ügynök egy esetben meglepő részletességgel írja le egy szoba kiadásának körülményeit, és hogy mindezt hány márkát tett zsebre.³⁶

Az együttműködés másik vonzereje abban rejlett, hogy a hálózati személyek gyakrabban utazhattak Nyugatra. „Varga” – mint azt láthattuk – élt ezzel a lehetőséggel. Ráadásul könnyen jutott konvertibilis valutához, így az évi 70 dolláros keret közé szorított átlag magyar turistával szemben költekezni is tudott. „Varga” jelentéseiben az 1985-ös év a nagy várakozások, a jóslatok éve. Sokan hitték, hogy 1986-ban a keleti blokkban valami robbanás-szerű esemény fog bekövetkezni. Mizsei és barátai '56 harmincadik évfordulójától várták ezt a robbanást.

Az első erre vonatkozó jóslatot az ügynök azonban már a Mizseivel való találkozás előtt, 1984 januárjában lejegyezte, amikor Nyugat-Németországban egy Mainz melletti kisvárosban töltötte a szabadságát. „Varga” baráti viszonyt ápolt a szállás tulajdonosával, aki idegenvezetőként számos helyre elvitte, és a legkülönbözőbb emberekkel ismertette össze. Az egyik idegenvezetést a következőképpen meséli el:

[A vendéglátó] bevit az Amerikai kávéházba, ami egy Amerikai lakóháza melege volt. ... Othonosan mozgott, feltétlenül ismerték, senki nem kért tőlünk igazolványt. Azt is megkockáztatom, hogy talán előre megbeszélte dolog volt. Feltűnt, hogy több alkalommal elhangzott az a vélemény, hogy 1986-ra valami olyan változás lesz a Szovjetunióba aminek bekövetkeztében vége lesz az egész társadalomnak.³⁷

Ezzel a jóslattal meglepően összecseng a következő jelentés:

Dr. Mizseivel a legutóbbi alkalommal e ho [1985. március] szerdán 10én egész délutánt vele töltöttem. Feltűnő módon közlékeny volt velem és megkért, hogy a továbbiakban tegezzem. ... Jelenlegi körülményeket értékelve annyit mondtam, hogy rövidesen összeomlik az egész rendszer és Rácz Sándor társai lesznek a hatalom birtokosai.³⁸

„Varga” jelentései alapján úgy tűnik, hogy Magyarországon ezeket a véleményeket az értelmiség azon része képviselte, akik kiterjedt információs csatornákkal rendelkeztek a világban, egyrészt a tudományos élet kapcsán, másrészt a párt magasabb köreibe való bejáratosságuk révén.

Mint arról szoba beszámoltam, régóta ismerem és üzletembe rendszeresen bejár Dr. Biro Nagy Pál egyetemi magán tanár Budapesti lakos kb 70 éves akinek Kenesén van nyaralója. Én nagyon szimpatikus vagyok neki ezért előttem minden tekintetben nyilatkozik. Ismerem mélységesen elengedhetetlen magatartását. Elmondta nekem, hogy több írását ugyan kifizették de ezek a szemétek „komunisták nem adják ki”.³⁹

Dr. Bíró Nagy Pál később, „Varga” 1985. júniusi jelentésében a következőképpen elemzi az ország aktuális helyzetét:

Ismeretségi köre előtt belpolitikai helyzetünket értékelve annak a véleményének adott hangot, hogy rövidesen vége lesz ennek a társadalmi rendszernek. Arról beszélt továbbá, hogy az 1956-os ellenforradalom 30. évfordulója 1986. októberében meghozza a fordulatot. Kijelentette, hogy az ellenforradalom 30. évfordulójára megfelelő módon felkészülnek.⁴⁰

36 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. július 10-i jelentés. 180. (kézzel írt).

37 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. január 4-i jelentés. 43–44. (kézzel írt).

38 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. április 16-i jelentés. 148–150. (kézzel írt).

39 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1984. november 8-i jelentés. 119. (kézzel írt).

40 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. június 5-i jelentés. 165–166. (gépi írást).

Az ügynök a fenti jelentéssel egy időben egy másik jelentést is átadott Molnár Örnagynak:

Dr. Mizsei Béla elmondta, hogy Bognár József akadémikusal való beszélgetése során megtudta, hogy a Szovjetunión belül gazdasági nehézségek vannak, és azok ide hozánk járnak gazdaságunkat szeretnék lemásolni. És ebből azt a következtetést vont le, hogy nemsoká vége már az egésznek.⁴¹

Továbbra is 1985 júniusában járunk, amikor a hálózati személy a következőket írta:

Az elmúlt napokban beszélgettem Vigh Gáborral és Dr. Mizsei Bélával arról beszéltek nekem, hogy a magyar gazdaság teljesen összeomlott. A rendszer gazdasági alapjának már csak orái vannak. Rákérdeztem, hogy honan veszik ezt, Vigh Gábor azt válaszolta, hogy nagyon jó barátságba van Hizinger Pálalal aki a telek szomszédja és korábban a földművelődési minisztériumba fontos állást töltött be és jelenleg mint nyugdíjas az állami gazdaságok tanácsadója. Tőle kapja az információkat aki miniszteri szinten van tájékoztatva mindenről. ... A jelenlegi problémák olyan hatalmasok, hogy kormány szinten senki nem mer döntést hozni.⁴²

„Varga” Kecskeméten is érzékelte az ellenzékiek felfokozott várakozását:

Dr. Szabó Géza 65 éves, nyugállományú orvos, volt aktív ellenforradalmár, államellenes bűncselekményekért elítélt személy ... az 1956-os ellenforradalom 30 éves évfordulójának méltó megünneplésére szólított fel. Azzal kapcsolatban kijelentette, hogy jobban fel kell készülni, mint a 25. éves ünneplésre, legalább úgy kell készülnünk, mint „ezek” a 40 éves évfordulóra.⁴³

Az ügynök beszámol arról, hogy a Szabad Európa Rádió már 1985 közepén sugározni kezdte visszaemlékező műsorát. A heti kétszer jelentkező adáshoz „az alapanyagot Hegedűs András, volt miniszterelnök szolgáltatta.”⁴⁴ Az ellenzékiek a harmincadik évfordulóra néha egészen vad ötletekkel álltak elő:

Dr. Virágh Géza (Haraszi Miklós és társai barátja) arról beszélt nekem az üzletembe, hogy az ellenforradalom tiszteletére 1241-es tatárjárás példájára egy véres kardot kellene végighordani nyugat európába szimbolikusan de a megszervezése sok pénzt igényelne.⁴⁵

Mindezek után érhető, hogy az állambiztonság és a rendőrség is egyre izgatottabbá vált. Az '56-osok közül Krassó György tűnt a legveszélyesebbnek. Krassó az 1985. március 15-ei kisebb tüntetést követően gyújtó hangú írást jelentetett meg „Márciusi Üzenet” címen. A „Frederich” fedőnevű ügynök lejegyezte az ellenzékiek szóbeli reagálását, miután átolvasták Krassó felhívását:

...az anyag az átlagosnál erősebb hangvételű s kesztyű dobást jelent a rendőrségnek. ... Krassó kijelentette, hogy az volt a cél, hogy provokálják a rendőrséget, s ezen túl az ilyen anyagoknak lesz csak jövője, mivel a „tettek útja következik”.⁴⁶

41 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. június 5-i jelentés. 163. (kézzel írt).

42 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. június 27-i jelentés. 175. (kézzel írt).

43 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. január 24-i jelentés. 137. (gépetl átírat).

44 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. június 11-i jelentés. 171. (gépetl átírat).

45 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1985. december 18-i jelentés. 195. (kézzel írt).

46 ÁBTL, M-41752, „Frederich”, 1985. március 29-i jelentés. 300-302. (gépetl átírat).

A Márciusi Üzenet nyomdásza, Nagy Jenő a következőképpen reagált Krassó írására. Bár ő nem híve az ilyen nyílt hadüzenetnek, de lényegében fel kell készülni, ha úgy adódik, az 56 megismétlésére.⁴⁷

Az állambiztonság különböző módszerekkel – nyílt rendőrségi megfigyelés, házkutatás, kihallgatás, lehallgatás – olyan fojtogató gyűrűt vont Krassó köré, hogy az szinte belerokkant. 1985 végén Krassó már két infarktuson is átesett, amikor jött az üzenet, hogy Londonban élő bátyja haldoklik. Krassó kiutazott hozzá, és nem jött haza. A BBC és a Szabad Európa Rádió segítségével próbálta '56 lángját élesztgetni (Modor 2006: 289–99).⁴⁸ „Varga” jelentéséből kiderül, hogy 1985 végén dr. Mizsei Bélát is elővették:

1985. december 22-én idézést kapott a Szolnok megyei Rednőrfőkapitányságtól és kettő – egy fekete és egy ősz – állambiztonsági őrnagy beszélt vele. Részletesen taglalta a vele való beszélgetést, még olyan részleteket is elmondott, hogy ő „nehezen emlékezett” és a barátaival való kapcsolatát felszínesnek kívánta feltüntetni ... A két úr fel is tette [a kérdést] – maga mindenkivel csak krizantén ügyben beszélt. Az egész elmondását nem bántóan, hanem szinte dicsekedve mondta el, mint akire, vagy akikre a szervek felfigyeltek. Csupán egy dolog bántotta – mondta – hogy a felesége vette kézhez az idézést, aki idézése ügyében rengeteg kérdést tett fel neki.⁴⁹

Az állambiztonság és a rendőrség idegessége az 1986. március 15-ei tüntetés túlreagálásában csúcsosodott ki. Az 1956-os forradalom is március 15-e szellemének megidézésével indult, majd a szovjet csapatok bevonulását követően a „Márciusban újrakezdjük” lett az ellenállás egyik jelszava. Így aztán nem csoda, ha a rendszer fokozott aggodalommal figyelte ezt az ünnepnapot. 1986-ban a megemlékezés előbb tüntetésbe fordult, majd estére a Lánchídnál gumibotos rendőrségi oszlatással fajult. A lánchídi csata néven elhíresült eseményről Mizsei és egy szemtanú számolt be „Vargának” a Kiskakukokban, a valóságnál horrorisztikusabb képet festve a történetekről. „Mizsei arról beszélt, hogy rendőrök két oldalról a tömeget beszorították a hídra, közülük sokan a Dunába ugráltak.”⁵⁰

„Varga” jelentéseiben 1986 nyara meglepően eseménytelenül telt. Mizsei mindössze arról számolt be, hogy egy „alkalommal Rácz Sándor közölte vele, hogy egyhéten belül interjút fog adni az Nszk tévének. Mizsei szerint a Magyar hatóságok Rácznak az interjura előzetesen engedélyt adtak.”⁵¹ Ahogy közeledett az ősz, „Vargától” fokozott figyelmet vártak el: „Sorol kívül jelentkezzen minden nemű az ellenséges személyek által tervezett 1956-tal kapcsolatos információval.”⁵²

Az ügynök ugyan szeptemberben beszámolt egy, az étteremben zajló érdekes beszélgetésről, amelyből kiderült, hogy a pécsi egyetemisták fáklyás felvonulást terveznek október 23-ára, de ettől eltekintve jelentései meglepően semmitmondóak. Ennek két oka volt. Egyrészt elmaradtak a tömeges megmozdulások, az emberek mindössze egyéni gesztusokat tettek; mécseseket gyújtottak, és virágokat helyeztek el az emblematisz helyszíneken (Orbán-Schwarzkopf 2007). Az állambiztonság számos tervet csírájában fojtott el. A legjelentősebb október 23-ai összefolyásra Nagy Jenő lakásán került sor. Itt az ellenzék nagy számban képviseltette magát. Több nyugati újságíró készített riportokat, és az ABC amerikai tévétársaság is forgatott. Számos beszéd elhangzott, elsőként Rácz Sándor mondott beszédet, később magnófelvételtől Krassó üzenetét is lejátszották.

Másrészt „Varga” aktivitása rohamosan csökkent. Láthatóan csak nagy erőfeszítések árán képes megtölteni egy lapot. Aktája szerint 1987-ben mindössze hat alkalommal adott jelentést Molnár őrnagynak. Felmerülhet a gyanú, hogy hiányos az akta, azonban a meglévő jelentésekből mindez nem érződik. Ebben az évben az ügynök

47 ÁBTL, M-41752, „Frederich”, 1985. április 12-i jelentés. 315–16. (gépelte átírat).

48 Modor Ádám: Célkeresztben Krassó. Kairosz Kiadó. Bp. 2006. 289-299.

49 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1986. március 26-i jelentés. 205-206. (gépelte átírat).

50 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1986. április 16-i jelentés. 215. (kézzel írt). A pánikhangulatban Dunába ugrás ötlete valóban felmerült, de senki nem ugrott le a hídról (résztevő közlése alapján).

51 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1986. június 25-i jelentés. 231. (kézzel írt).

52 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1986. szeptember 10-i jelentés. 240. (kézzel írt).

mindössze egyetlen értékes jelentést adott, amelyben Mizsei elbeszéli Rácz Sándor amerikai útját, akinek „kinti fogadtatása kormányfőnek kijáró tisztelettel történt.”⁵³

1988 elején az ügynök is eljutott Amerikába, amiről egy hosszú, semmitmondó úti beszámolót írt. Mindenestre észrevehető a szövegen, hogy „Varga” már alaposan elsajátította az állambiztonság nyelvi sablonjait:

Hanyák István jellemezője, hogy egy szélsőségesen jobboldali beállítottságú, a szocialista társadalmi rend kérlelhetetlen ellensége. ... Ismeri a magyar gazdasági és politikai helyzetet, a radikális belső ellenséges ellenzéki személyeket, azok tevékenységét és terveiket.⁵⁴

Ez a gépelt átirat ugyan nem alkalmas arra, hogy az ügynök helyesírására következtessünk, de az utolsó időszak kézzel írott jelentéseiben egyértelműen látni a jelentős javulást, ami nagy valószínűséggel a tartótiszt áldásos nevelő munkájának köszönhető.

Korábban említettem, hogy „Varga” számára az együttműködés egyik vonzereje lehetett, hogy az átlag magyarnál szabadabban utazhatott nyugatra. Ez az előny semmivé vált, amikor 1988. január 1-étől bevezették a korlátlan kiutazást lehetővé tevő világútlevelet. A nyár folyamán „Varga” új tartótisztet kapott: Dénes György rendőr őrnagyot. Az állambiztonság csak indokolt esetben engedélyezte a régi tartótiszt leváltását.⁵⁵ Úgy gondolták, hogy a hálózati személy és a tartótiszt viszonya a bizalmon alapul, amelynek kialakítása gyakran évek munkája, éppen ezért a váltással az ügynök elvesztését kockáztatják.

„Varga” az új tartótisztjének adott első jelentésében – a megszokott módon – Mizseivel folytatott beszélgetéseiről számolt be:

[Mizsei] azt is közölte velem, hogy meg fog alakulni az emlékbizottság Rácz Sándorékal az élen. Felfogják dolgozni 1956-os eseményeket. ... Rácz Sándor panaszkodott neki, hogy teljes mértékben fel van azon háborodva, hogy a nem rég kiment Graso Gyurit nem szeretik Londonban.⁵⁶

„Varga” szeptemberben arról panaszkodott az új tartótisztnek, hogy:

...újából történtek az étteremnél rongálások, így kövekkel megdobták az egyik ablakot, valamint az egyik kerítésdeszkát eltörték. Ezzel kapcsolatban kérte, hogy tegyünk intézkedéseket. Az általa elmondottakra közöltem vele, hogy szervünk ilyen ügyben nem folytathat nyomozást, a feljelentést neki kell megtennie ... panaszával kapcsolatban elég agresszív hangot ütött meg és olyan célzásokat is tett, hogy amennyiben mi nem segítünk, tudja, hogy hová forduljon panaszra. (Itt feltehetően szovjet kapcsolatra célzott.)⁵⁷

Eltelt 21 nap, és a hálózati személy újra találkozott Dénes György őrnaggal:

A találkozón „Varga” közölte, hogy meg akarja szakítani a kapcsolatot szervünkkel, mivel mint mondta mi sehol sem vagyunk és piszkos sáros trükkökkel őt nem tudjuk kényszeríteni az együttműködésre. ... nyomdafestéket nem tűrő módon szidalmazta korábbi tartóját, valamint vezetőimet, elmarasztaló kijelentéseket tett a szovjet ismerőseire is,

53 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1987. június 12-i jelentés. 263-264. (gépelt átirat).

54 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1988. március 11-i jelentés. 279. (gépelt átirat).

55 Állambiztonsági értelmező kéziszótár: hálózati személyek átadása.

56 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1988. június 10-i jelentés. 282. (kézzel írt).

57 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1988. szeptember 9-i jelentés. 288-89. (gépelt átirat).

anélkül, hogy ennek okát megmondta volna. Befejezésként azt kérte, hogy a kapcsolat megszakítása miatt ne akadályozzuk meg, hogy külföldön munkát vállaljon.⁵⁸

„Varga” szakításának legfőbb oka az lehetett, hogy az államszocializmus épülete már recsegett-ropogott. Mint láttuk, az ügynök a korábbi évek folyamán is számos forrásból értesülhetett a gazdaság egyre súlyosabb válságáról.

1988. március 15-én a Kádár-rendszer legnagyobb tüntetése zajlott, és a forradalmi hangulat ellenére a rendőrség nem avatkozott közbe. Az ügynök Mizsei Béla révén értesült róla, hogy az ellenzék hónapról hónapra egyre aktívabb, egymás után alakulnak a különböző bizottságok, pártok. Úgy tűnt, hogy a rendszer ellenségeiből lesznek a jövő emberei. Mindezzel párhuzamosan az állambiztonság egyre gyengébbnek, tehetetlenebbnek tűnt. Az ugrásszerűen megnövekvő ellenzéki tevékenység megfigyeléséhez már nem volt kapacitásuk. A falfirkálásokhoz hasonló kisebb ügyeket továbbadták a rendőrség más szerveinek, vagy egyszerűen nem foglalkoztak velük, csak az igazán fontos dolgokra összpontosítottak (F. Havas 1990: 22–24).

„Varga” minden jel szerint úgy látta, egyre kevésbé alkalmasak arra a védelmi funkcióra, amit elvárt tőlük az étterme érdekében. Ezzel együtt feltehetően ajtócsapkodás nélkül is megszüntethette volna az együttműködést, de ekkor már a retorzióktól sem igen tartott, mivel Nyugaton képzelte el a jövőjét. Furcsa módon pont a rendszernek végzett állambiztonsági munka láttatta meg vele, hogy a rendszer a végnapjait éli.

Vajon a megfigyeltek sejtették-e „Vargáról”, hogy ügynök? Annak ellenére, hogy a Kiskakukk ideális megfigyelőpontnak számított, vendéglősnek lenni komoly hátránnyal is járt. A Balatonon keresztül-kasul járta az a mendemonda, hogy minden perces, lángosos, vendéglős besúgó. Mint láttuk, Demszky Gábor elég bizalmatlan volt. Amikor a pezsgősüveget megemelve „Vargára” nézett, és azt mondta, „eből a Rajk is iszik”, talán üzent. Hodosán Róza jól emlékszik a Kiskakukk vendéglőseire, akiről feltételezték, hogy besúgó.⁵⁹

Az ellenzékiek és az ügynökök bonyolult viszonyát Nagy Jenő 1993-ban írt visszaemlékezésében a következőképpen foglalja össze:

[Az ügynök] a megszólalásig hasonlíthatott az ideális szimpatizánsra ... ha kellett megszerelt valamit, ha kellett kölcsönadott, ha kellett veled együtt szidta a „beszélősokeket” ... nem érted a motivációját, ugyanakkor látod, mennyire rabja az életszínvonalának, s egy-két zűrös seftelésből is kikotyog ezt-azt. Sértődött is, zsarolható is. ... Biztos volt olyan, aki elhitette magával, hogy ő olyan „nagy játékos”, hogy egyszerre dolgozik nekik is meg neked is. ... Krassó mindig azt tanácsolta, hogy „ne buktassuk le” azokat, akikről egészen biztosan azt gondoljuk, hogy beépített emberek. Ne üldözzük el őket. ... Örüljünk neki, hogy legalább mi tudjuk, ki ő, s ő ezt nem tudja, vagy ha sejtí is, nem áll érdekében lecserélését kérni alkalmatlanságát bizonyítandó... Én tényleg hittem is benne, hogy előbb-utóbb a „Mi oldalunkra” áll valaki, ha befogadjuk (Nagy 1993: 53–55).

58 ÁBTL, M-41975, „Varga”, 1988. szeptember 30-i jelentés. 290–91. (géptel átírat).

59 Hodosán Róza szóbeli közlése alapján.

Irodalom

- Bencsik Péter & Nagy György (2005): *A magyar úti okmányok története 1945–1989*. Budapest: Tipico Design.
- Csizmadia Ervin (1995): *A magyar demokratikus ellenzék (1968–1988) III*. Budapest: T-Twins Kiadó.
- Demszky Gábor (1990): *Szamizdat '81–89*. Budapest: AB Beszélő.
- F. Havas Gábor (1996): A belső elhárítás belső szemmel. Beszélgetések Bajcsi István volt állambiztonsági tiszttel. II. rész. *Beszélő*, 6. sz. 22–24. o.
- Gergely Attila r. alezredes, szerk. (1980): *Állambiztonsági értelmező kéziszótár*. Budapest: BM Könyvkiadó.
- Hodosán Róza (2004): *Szamizdatos történetek*. Budapest: Noran.
- Modor Ádám (2006): *Célkeresztben Krassó*. Budapest: Kairosz Kiadó.
- Nagy Jenő (1993): Isten tékozló gyermeke. *Vakond*, május, 53–55. o.
- Orbán-Schwarczkopf Balázs (2007): 1986. október: a harmincadik évforduló. *Betekintő*, 1. sz.
- Orosz István (2001): Uram, a krumpliszákért jöttem. *Beszélő*, 12. sz. 62–68. o.
- Révész Sándor (1997): *Aczél és korunk*. Budapest: Sík Kiadó.
- Tabajdi Gábor & Ungváry Krisztián (2009): *Elhallgatott múlt – A pártállam és a belügy*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Takács Tibor (2019): Az állambiztonsági ügynökhálózat létszáma és összetétele a Kádár-korszakban. In: Horváth Zsolt, Kiss Réka & Simon István (szerk.): *Az állampárt biztonsága*. Budapest: Nemzeti Emlékezet Bizottsága.
- Rainer M. János (2008): *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei 1957–1989*. Budapest: 1956-os Intézet.

Abstract in English

The life and revolt of an agent at Lake Balaton: The Varga file

During the Kadar regime the lake of Balaton played key role in state-security observation. In the 1980s, in addition to monitoring people who came for vacation, the secret police invested more energy into observing members of the political opposition. The weekend houses at the lake served as spots of oppositional gatherings, and very often the producers of underground literature maintained printing-machines as well. To illustrate this, the files of a secret agent provide excellent sources. While analysing the documents, this paper asks the questions of why collaborating with the Office of States Security served the agent's interests, whether he was efficient, and what the reactions were to his reports. It is also important to establish what extent the accounts carried the agent's ideas and in what ways they were productions of the political regime.

Keywords: agent, cooperation, dissidents, samizdat, state-security

Nagy Róbert történelem alapszakon végzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Jelenleg ugyanennek az intézménynek a mesterszakos hallgatója a Filmtudományi Tanszéken, valamint részt vesz a Nemzeti Filmintézet Műfaji forgatókönyvíró képzésében.